

L'OBSERVATORI
METEOROLÒGIC
DEL TURÓ DE L'HOME

NYDIA FIGUERAS I COSCOLLA
MIQUEL MESSEGUER I GARCIA DE CASTRO

Aquest escrit és dedicat, i no podia ser d'una altra manera, a la insigne figura d'Artur Osona i Formentí, excursionista, científic, geògraf, mecenes... i somniador.

De segur que si en aquest món hi ha una mena d'homes imprescindibles, aquests són els somniadors. Des de la nit dels temps ells han aconseguit posar dret l'home.

Si no hagués estat per ell, potser el primer observatori meteorològic de muntanya de la Península s'hagués fet, aneu a saber, a qualsevol altre indret del terròs... Però del que no hi ha cap dubte és que, tot i que ell mai no ho sabia, el seu somni es va fer realitat cinquanta-un anys després i de la mà d'un altre incorregible somniador, aquest potser amb un xic més de sort, Eduard Fontserè i Riba.

El darrer quart del segle XIX és per a Catalunya una època clau, d'una transcendència llavors insospitada i que deixaria un senyal inesborrable al llarg de dècades.

L'any 1876 es crea la primera entitat excursionista: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, seguida l'any 1878 de l'Associació d'Excursions Catalana.

L'Associació d'Excursions Catalana inicià abans que cap altra entitat l'estudi de la meteorologia catalana, col·locant, el 1879 i 1880, respectivament, termòmetres de màxima i mínima a Sant Jeroni de Montserrat i a Santa Fe del Montseny, a partir d'una proposta d'Artur Bofill i Poc, naturalista.

Així mateix realitzà les primeres conferències sobre meteorologia, a càrrec de Josep Ricart i Giralt, catedràtic de l'Escola Nàutica, i publicà al seu butlletí les dades de les primeres observacions meteorològiques. Igualment, des del febrer de 1880, es va plantejar establir a Catalunya una xarxa general

d'estacions meteorològiques, de manera que al desembre va obrir un certamen per premiar el millor treball sobre «Necessitat i influència de la meteorologia i organització de les estacions meteorològiques més adequades a Catalunya».

Aquell mateix any, Joan Montserrat i Archs, metge i acadèmic, presentà una memòria en què proposava la instal·lació d'un refugi-observatori meteorològic al Turó de l'Home del Montseny. Aquest projecte va ser molt ben rebut per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, la qual, prescindint de la idea de l'altra entitat sobre l'establiment i l'organització d'estacions meteorològiques a Catalunya, nomenà una comissió per a instal·lar observatoris-refugi al cim de les nostres muntanyes.

Aquesta comissió, formada per Cèsar August Torras (president), Carles García Vilamala (tresorer), Antoni Massó i Artur Osona (vocals), i Alfred Gasa (secretari), obté la cessió gratuïta del terreny del cim del Montseny per part dels copropietaris dels «Emprius de Santa Fe».

Aquest fet va crear conflictes entre totes dues entitats, i més tenint en compte que l'Associació d'Excursions Catalana havia declarat el Montseny terreny predilecte i objectiu preferent de l'activitat investigadora dels seus socis, tant és així que aquesta Associació rebutja el projecte i se'n desentén:

«L'Associació rés té que veure ab lo observatori-refugi del Turó de l'Home, híbrida y pomposa denominació que ni científica ni pràcticament podriam admetre, ab que s'ha vestit i desnaturalisat un pensament nostre, impossibilitantnos potser de realisar-lo bé y tal com imaginávam á son degut temps» (Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana, any 1881, pàg. 235).

Per tal de portar a terme el projecte de construcció i instal·lació, s'inicia una subscripció pública, encapçalada per Artur Osona qui, tot i ser membre de les dues associacions, es converteix des del primer moment en el veritable impulsor del projecte:

«Estraordinaris sacrificis se fan en altres payssos en pro de nostre objecte, portanthi las associacions excursionistas esmersadas sumas considerables producte en sa major part de generosos donatius, dato eloqüent que'ns demostra la necessitat que tenim també nosaltres de fer alguns esforços pera entrar en lo concert dels avensos científichs» (de la circular signada per la comissió; L'Excursionista, Butlletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científicas, núm. 28, febrer 1881, pàg. 569-570).

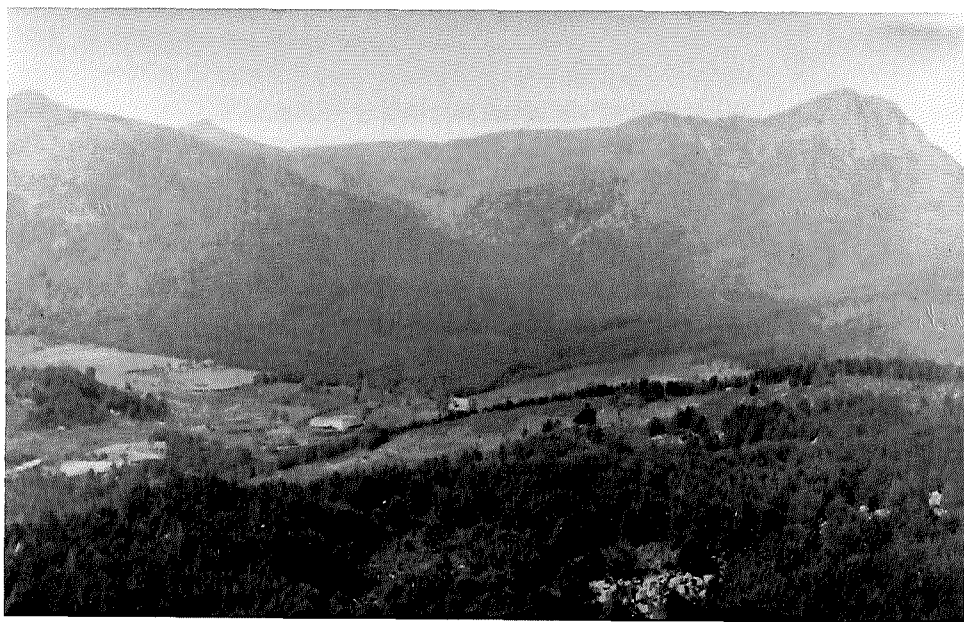
El Turó de l'Home i el puig Sesolles l'any 1920, abans que s'hi s'instal·lés el primer observatori meteorològic. Cims encara verges de la destrossa i de la massificació humanes que pateixen actualment. (Clixé procedent de l'arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya; autor: R. Flaquer)

Artur Osona i Formentí (1840-1901). Autor de les primeres guies excursionistes de Catalunya i un dels principals impulsors del projecte del refugi-observatori meteorològic del Turó de l'Home l'any 1881. (Gravat del butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any 1903)

Els dies 16, 17 i 18 d'abril de 1881, la Comissió fa una excursió al Montseny per tal d'assenyalar l'emplaçament de la construcció i posar-se d'acord amb algun contractista de les contrades, a fi d'emprendre com més aviat millor els treballs de desmunt i edificació. Artur Osona els espera a Santa Fe del Montseny. L'endemà s'inicia l'ascensió al Turó de l'Home i, una vegada allà, els membres de la Comissió, ajudats pel consoci el mestre d'obres D. Pere Vila i del senyor Joan Campeny, mestre de cases de Breda, assenyalen l'emplaçament de l'edifici, que estarà situat amb exposició a Mitjorn i resguardat en les tres cares restants pel desmunt que es farà al turó.

Amb els primers diners recollits de la subscripció s'inicien les obres, i el 24 de juliol de 1881 la Comissió organitza una visita per examinar-les. Antoni Massó adreça al director de «l'Excursionista» un escrit informant de l'estat de les obres i que ens permet conèixer com aquestes avancen i es desenvolupen. Els membres de la Comissió, acompanyats del guia Joan Llorens, àlies Rafeló, surten de Breda cap a Santa Fe, per la vall de Gualba, on arriben al vespre:

La vall de Santa Fe del Montseny a principis de segle, lloc de parada i descans dels excursionistes que pujaven als cims del Montseny. Al fons la carena de les Agudes i el Turó de l'Home. (Clixé procedent de l'arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya)

«...no sentintse en tot aquell plà més que los lladruchs dels gossos de les cases vehínes y los planyívols xiulets dels escorçons».

L'endemà reprenen la pujada cap al cim:

«...el turó de l'Home ha canviat de fesonomia. Lo cono pelat, àrid, solitari i salvatge bull d'activitat y sa avans regular figura se veu ara notablement alterada per lo fondo desmont i pels munts de pedra y terra extrets de sas entranyas... () los treballadors viuen en una barraca de posts que's construhíren lo primer dia que arriváren al turó, la que té uns dotze pams d'ample per setze de llarch, y porta unit un cobert que serveix de menjador a l'una banda, y á l'altre una petita cantina, que corre a compte d'en Campeny, ja que aquest posseheix á Breda una taberna i casa de menjar...» (Antoni Massó i Torrents, «Les obres del Observatori-Refugi del Montseny», L'Excursionista, Associació Catalanista d'Excursions Científicas, vol. 1, 1881, pàg. 660-662).

La Comissió es felicita també d'haver encertat en contractar el Sr. Campeny

«...Difícil haguera sigut trobar altra persona més intel·ligent, més entusiasta, més valenta y més organitzadora qu'ell...».

Artur Osona s'hi queda a fer nit, mentre que la resta de la Comissió baixa a Viladrau i a l'endemà a Barcelona.

Hi havia sis treballadors a l'obra, que baixaven a casa seva cada quinze dies per mudar-se, veure les respectives famílies i cobrar els salaris. Els queviures els hi pujaven de Breda i l'aigua es pujava de la font de Briançó. De tant en tant, feien un gran foc que no trigava a ser contestat des de Breda i que cridava l'atenció de tota la comarca.

Els treballs es feien amb lentitud, ja que es van trobar amb un esquei de llicorella molt compacta, però no va ser necessària la utilització de barrinades, i això va estalviar molts diners. Tenint desmuntades les dues terceres parts aproximadament, es portaven gastades unes mil pessetes, mentre que el que faltava seria una mica més car per ser més endinsat en el cor del turó. L'esplanació que quedaria seria de 12 metres per 20.

Segons l'opinió del Sr. Campeny, la pedra extreta del desmunt, i que es va classificar degudament, serviria no sols per a les parets sinó també per a enrajolats, teulades, muntants de portes i finestres, escales, etc., cosa que representaria un gran estalvi econòmic.

El 28 d'agost, pugen al Montseny els Srs. Verdaguer (D. Alvar), García Vilamala i Massó per examinar l'estat de les obres, junt amb el Sr. Osona, que

havia de pujar-hi des de Breda, la seva residència d'estiu. Però hi havia hagut una tempesta la vigília i els treballadors havien marxat perquè no anaven equipats per a resistir les baixes temperatures.

Faltaven molts pocs dies per a acabar els treballs projectats.

El dia 31 del mateix agost, Artur Osona es veu sorprès per una forta tempesta:

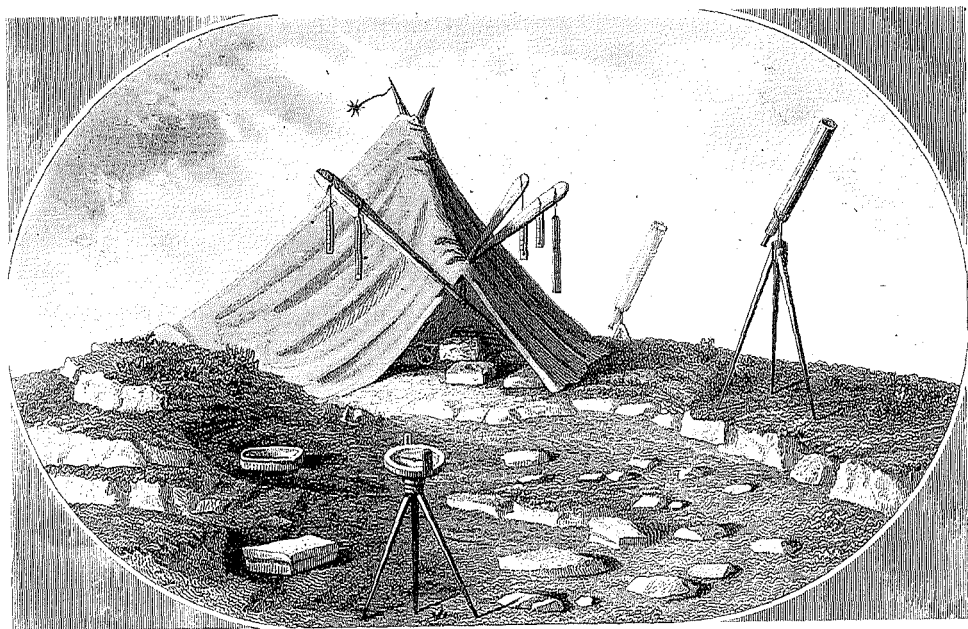
«...trobantse lo Sr. Osona en la barraca del Turó, descarregà novament una horrorosa tempestat que durà deu horas, durant las que la barraca se veje en imminent perill de desapareixer carbonisada pels llamps ó arrabassada pel vent. Lo cubert que servia de menjador fou arrancat y llenat á gran distancia cap á Sant Marsal. La salvació de la barraca se degué á haverse tingut anteriorment la precaució d'apilotarhi al entorn una gran quantitat de pedra y á la energía y activitat d'En Campeny que feu grans esforços pera son salvament» («L'Excursionista», butlletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques), núm. 35, setembre 1881, pàg. 681-682).

Imaginem com el record de la tempesta viscuda a la petita cabana, vora el cel, restà nítid i vigorós i que els capvespres plujosos de tardor, a ciutat, li evocaven imatges definides: el fueteg dels llamps, detonacions de llum, dracs cargolats i encesos, entre parracs esquinçats de núvol, cavalls gegantins només entrevistos un instant... i l'udol de la tramuntana, i el retronir dels trons fonent-se en grandiosa simfonia, retornada i amplificada per l'eco produït pels vessants dels cims propers, Matagalls, les Agudes...

No fóra estrany, doncs, que la colla d'en Campeny estiguessin delitosos per tornar a Breda i plegar per aquell any: les fogueres fetes en caure la nit, i contes-tades des de la vila pels de casa, no aconseguien desfer el neguit de saber-se lluny, neguit que es feia punyent dia a dia. I això era així, tant si la nit era sere-na i tranquil·la, com si la boira, enganxosa, tot ho embolcallava; llavors el foc esdevenia el centre d'un ritual gairebé màgic, atemporal...

Són sis homes, que de dia s'afanyen a esquarterar la carn mineral de la muntanya, convertint en pla el llom corbat, modelat pels segles; i de nit, un cop llest el plat de seques amb cansalada i amb el tupí de vi torrant-se al caliu, el cercle relaxa cossos i ments i esperona les llengües més joves, i els records... El cafè, tot just bullit, els ajuda a perllongar la vetlla, però aviat el cansament i la son, o bé la humitat i el fred, o tot plegat alhora, els fa cercar el jaç de falguera seca i flassades de llana d'ovella.

El ritual del foc esdevindrà com un conjur i la fractura de la nit no serà pertorbada per cap mal esperit... potser, qui sap, és una mena de por atàvica, com si inconscientment se sentissin culpables de pertorbar la pau i de ferir el cos d'un gegant adormit.

Un observatori al Puig de Sant Josep d'Oropesa, el 1860

El dia 3 de setembre es donava per acabada la campanya d'aquell any en l'execució de les obres de l'observatori. El desmunt estava completament acabat, també l'espai que havia d'ocupar la cisterna i quedava oberta la mina de comunicació entre el refugi i la torre-observatori que s'hauria de situar al cim. La barraca es va deixar per a refugi de pastors.

A l'endemà carregarien els matxos amb les eines i els quatre patracols i enfilarien camí cap a Santa Fe i Breda, amb el pensament que potser l'any vinent hi tornarien...

Aquestes obres havien exhaurit els diners recaptats en la subscripció d'aquell any, 1881, és a dir, les 2.885,50 pessetes, però pel fet d'haver-hi quantitats subscrites i no cobrades, entre les quals les 500 pessetes de l'Excma. Diputació Provincial, hi van haver de posar un suplement els Srs. Osona, García, Massó i Gaza per un total de 668 pessetes.

El 30 de novembre, Artur Osona, Edgar Osona, el contractista Sr. Campeny i el guia Rafeló fan nit a Santa Fe i pugen al Turó de l'Home l'endemà de bon matí. Experimenten una agradable sorpresa en veure que la barraca està intacta i trobant-ho tot tal com va ser col·locat en deixar els treballs el 4 de setembre. A les 12 del migdia el termòmetre marca -2°C i el vent i el fred els obliga a baixar aviat.

L'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, a través del seu butlletí «L'Excursionista», continuà amb la subscripció.

Els fets, però, aviat començarien a mostrar que fosques nuvolades planaven aquest cop sobre el projecte; l'allau que havia provocat tot un cúmul d'esforços i voluntats ara semblava deturar-se. I és que, ja se sap, les allaus, al Montseny, només poden recórrer uns centenars de metres...

Fins al juny de 1884 es recullen 622,50 pessetes. En veure que la recaptació era del tot insuficient per a la continuació de les obres, i molt més per a la compra d'aparells i per a la nòmina d'un observador meteorològic, s'abandona el projecte.

A Artur Osona aquesta renúncia l'afectà profundament. Tant és així que a la seva mort, l'any 1901, disposà que la propietat de les seves guies passessin al Centre Excursionista de Catalunya (fundat per la fusió de les dues associacions excursionistes catalanes) amb la condició que els guanys que s'obtinguessin com a producte de la seva venda en posteriors edicions es destinessin a la continuació del projecte. Però el C. E. C. no ho va acceptar perquè ho va considerar insuficient per a garantir l'objectiu.

I no fou fins a l'establiment de la Mancomunitat i la creació del Servei Meteorològic de Catalunya, amb Eduard Fontserè al capdavant, que el vell projecte rebé un nou impuls.

La solució adoptada, més realista i pràctica, presentava menys dificultats a l'hora de dur-la a terme: en comptes de bastir un edifici d'obra, es va adquirir una caseta de fusta prefabricada, que va ser el pavelló de Noruega a l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. Desmuntada a peces, es va transportar fins al cim.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

OSONA, A. (1879), *Excursió a la muntanya de Montseny per un propietari de la vila de Breda*. Imprenta Barcelonesa.

ARABIA, R. (1881), «Al Montseny». *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*, pàg. 232-258.

«L'Excursionista», butlletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, números: 28, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 45, 52, 64 i 68. Anys, del 1881 al 1884.

GIRONA, J. (1966), *L'Excursionisme*. Ed. Bruguera. Barcelona.

Autors diversos (1975) *L'Excursionisme a Catalunya, 1876-1976*. Fundació Carrulla-Font. Barcelona.

IGLÉSIES, J. (1983) *Artur Osona, l'autor de les primeres guies excursionistes de Catalunya*. Arxiu Bibliogràfic Excursionista. Unió Excursionista de Catalunya.

ALBESA, C. (1985) *Dates i dades excursionistes*. Abadia de Montserrat. Barcelona.

ELS FUNICULARS DEL MONTSENY

JOAN MA. GALLARDO I MATHEU